

УДК 351.745

Марков М. М. – кандидат юридичних наук, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

Загальна характеристика професійної підготовки працівників оперативних підрозділів

Здійснено загальну характеристику професійної підготовки працівників оперативних підрозділів у процесі виявлення та припинення злочинів. Констатовано, що професійна діяльність оперативних працівників реалізується в середовищі, яке вважають «зоною підвищеного ризику», що поєднується з реальною небезпекою для їхнього життя та здоров'я, а іноді – з небезпекою для членів їхніх сімей. Наявний прямиий зв'язок між рівнем готовності оперативного працівника до забезпечення особистої безпеки та рівнем набутих професійних знань, умінь і навичок. Необхідною умовою досягнення високого рівня професіоналізму є формування в оперативного працівника позитивної мотивації щодо самореалізації за обраною професією. У цьому контексті важливе значення має спеціальна підготовка оперативних працівників до дій в екстремальних умовах, передусім – в умовах оперативного ризику, що повинна бути систематичною протягом усієї службової діяльності. Аналіз професійної підготовки працівників оперативних підрозділів у процесі виявлення та припинення кримінальних правопорушень дає підстави для висновку, що на сучасному етапі вивчення соціально-психологічних й організаційно-педагогічних умов розвитку професійної готовності молодих працівників оперативних підрозділів є вкрай актуальним, воно має передбачати комплексний, системний підхід і випереджальне проектування процесу взаємодії зовнішніх і внутрішніх умов розвитку готовності професіонала, його професійного зростання. У структурі процесу професійної готовності доцільно виокремлювати такі компоненти: професійна придатність, професійна спрямованість, професійна підготовленість, професійна адаптація, самовизначення в професії, професійний розвиток, професійна компетентність.

Ключові слова: оперативні підрозділи; оперативні працівники; професійна підготовка; органи Національної поліції; МВС України.

Постановка проблеми. Аналіз проблеми підвищення рівня організації оперативно-розшукової діяльності вповноважених підрозділів кримінальної поліції України засвідчив, що серед причин, що негативно позначаються на роботі цих підрозділів, які безпосередньо виявляють і документують кримінальні правопорушення, можна виокремити такі: 1) недостатня професійна підготовка оперативних працівників; 2) низький рівень взаємодії оперативних підрозділів органів Національної поліції з іншими суб'єктами протидії злочинам, зокрема слідчими підрозділами; 3) неналагодженість взаємодії оперативних підрозділів органів Національної поліції з іншими підрозділами Національної поліції; 4) недостатній рівень матеріально-

технічного та фінансового забезпечення оперативних підрозділів органів Національної поліції [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти професійної підготовки оперативних працівників досліджували такі фахівці: О. М. Бандурка, Е. О. Дідоренко, О. Ф. Долженков, Я. Ю. Кондратьєв, П. В. Мельник, О. М. Молчанов, В. Л. Ортинський, В. М. Плішкін, Л. В. Терещенко та ін.

Проте останніми роками в наукових колах інтерес до проблем професійної підготовки працівників оперативних підрозділів у процесі виявлення та припинення злочинів посилюється, тому вчені порушують нові питання, які потребують ґрунтовних досліджень.

Мета цієї статті – на підставі наукового аналізу наявного комплексу заходів з підготовки оперативних працівників у загальній системі професійної підготовки окреслити шляхи забезпечення професійної підготовки в підрозділах Національної поліції України у взаємодії з іншими підрозділами для якісного виконання завдань оперативно-розшукової діяльності.

Виклад основного матеріалу. Однією з найсуттєвіших проблем, що негативно позначаються на ефективності оперативно-розшукової діяльності, є низький рівень обізнаності оперативних працівників щодо прийомів, які використовують злочинці, зокрема використання інформаційних технологій для вчинення злочинів, і способів протидії цим протиправним діям. Тому важливе практичне значення має визначення обсягу та рівня спеціальних знань, якими повинні володіти оперативні працівники.

З огляду на надто широкий спектр способів учинення злочинів, слід акцентувати увагу на оволодінні й удосконаленні знань оперативного працівника в галузі оперативно-розшукової діяльності, водночас, надати інформацію про можливості залучення фахівців, у спеціальних знаннях яких постає необхідність.

Зокрема, оперативний працівник має вміти:

- виявляти й фіксувати ознаки та сліди злочинної діяльності;
- тактично грамотно використовувати оперативно-розшукові сили, засоби, заходи та методи, а також допомогу фахівців під час проведення оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих розшукових дій щодо виявлення, документування та розслідування вчинених злочинів;
- виявляти осіб, що становлять оперативний інтерес, за напрямом протидії різним категоріям злочинів.

Зазначене підтвердили й результати опитувань оперативних працівників. Найскладнішими виявилися саме питання, що стосуються оперативно-розшукової діяльності.

Однією з важливих умов виконання цього завдання є перегляд методів службової підготовки оперативних працівників. Заняття за місцем служби оперативних працівників необхідно проводити із залученням найбільш досвідчених і кваліфікованих співробітників МВС та Національної поліції України, науково-педагогічного складу закладів вищої освіти системи МВС України. Для проведення занять, на нашу думку, необхідно запрошувати працівників органів прокуратури, суду й інших правоохоронних і контролюючих органів.

Наявність у професійній діяльності оперативних працівників кримінальної поліції таких факторів, як небезпека, ризик, загроза для життя та здоров'я, вимагає вжиття комплексу спеціально організованих заходів, спрямованих на профілактику деформаційних впливів [2].

Отже, ця проблема потребує системного комплексного розв'язання. Зокрема, необхідно підвищувати авторитет працівників оперативних підрозділів; зміцнювати зв'язки правоохоронців з населенням; підвищувати рівень професіоналізму оперативних працівників; використовувати засоби психологічної та медичної релаксації для нейтралізації стресових перевантажень; упроваджувати ефективну програму правового виховання населення.

Молодий фахівець – випускник навчального закладу МВС України зі специфічними умовами підготовки має бути максимально теоретично і практично підготовленим до виконання оперативно-службових завдань, уміти застосовувати отримані знання на практиці. Із цього приводу Я. Ю. Кондратьєв зазначав, що лише за умови переходу від універсальної підготовки до спеціалізованої навчальні заклади МВС зможуть випускати фахівців, здатних забезпечити захист прав і законних інтересів громадян, ефективно протидіяти злочинності [3].

Діяльність закладу вищої освіти зі специфічними умовами підготовки має спрямовуватися на підготовку фахівця, який не тільки володіє належним обсягом знань і професійними навичками, а й має необхідний рівень сформованості моральних особистісних якостей, чого досягають лише шляхом послідовної цілеспрямованої виховної роботи.

Специфіка роботи оперативного працівника потребує постійної готовності аналізувати, швидко приймати рішення, ставати на захист життя, здоров'я та майна громадян, тому необхідно під час занять поряд з професійними навичками формувати у слухачів і курсантів моральні та вольові риси, усвідомлення обов'язковості дотримання норм закону. Професійна діяльність оперативних працівників реалізується в середовищі, яке вважають «зоною підвищеного ризику», що

поєднано з реальною небезпекою для їхнього життя та здоров'я, а іноді – з небезпекою для членів їхніх сімей. Наявний прямий зв'язок між рівнем готовності оперативного працівника до забезпечення особистої безпеки та рівнем набутих професійних знань, умінь і навичок [4].

Необхідною умовою досягнення високого рівня професіоналізму є формування в оперативного працівника позитивної мотивації щодо самореалізації за обраною професією. Наукові дослідження засвідчують, що курсанти, магістри закладів вищої освіти МВС України зі специфічними умовами підготовки на початку навчання здебільшого позитивно ставляться до майбутньої професії оперативного працівника. Однак згодом у них посилюється невпевненість у правильності здійсненого професійного вибору. Очевидно, початкова позитивна мотивація майбутнього оперативного працівника недостатньо закріплюється в практичних підрозділах. У цьому контексті важливе місце посідає спеціальна підготовка оперативних працівників до дій в екстремальних умовах, передусім – в умовах оперативного ризику, що має бути систематичною протягом усієї службової діяльності.

На нашу думку, удосконалення потребує також порядок добору кандидатів на службу в оперативні підрозділи та підготовки фахівців з належним рівнем професійних знань, умінь правильно діяти в екстремальних ситуаціях і відповідними моральними якостями. З метою поліпшення психологічної готовності оперативних працівників до безпосередньої протидії злочинцям, зокрема під час упровадження в злочинне середовище та проведення в ньому оперативної роботи, необхідно передбачити в навчальному процесі проведення психотренінгових комплексів для формування комунікативних й організаторських здібностей, оптимізації процесу адаптації, саморегуляції, психоемоційного відновлення та здорового способу життя.

Здійснений аналіз професійної підготовки працівників оперативних підрозділів у процесі виявлення та припинення кримінальних правопорушень дає підстави для таких висновків:

– вивчення соціально-психологічних й організаційно-педагогічних умов розвитку професійної готовності молодих працівників оперативних підрозділів Національної поліції є вкрай актуальним, воно має передбачати комплексний, системний підхід і випереджальне проектування процесу взаємодії зовнішніх і внутрішніх умов розвитку готовності професіонала, його професійного зростання;

– процес професійної готовності є активним і свідомим включенням молодого працівника оперативного підрозділу в

нову для нього сферу правоохоронної діяльності, відповідне соціальне середовище, засвоєння ним норм, правил і звичок професійної поведінки, які надають йому можливість успішно виконувати професійні завдання, закріпитися в оперативних підрозділах Національної поліції, а також послідовно накопичувати професійний досвід.

У структурі процесу професійної готовності виокремлювати такі компоненти: професійна придатність, професійна спрямованість, професійна підготовленість, професійна адаптація, самовизначення в професії, професійний розвиток, професійна компетентність.

Взаємозв'язок і взаємозалежність компонентів професійної готовності на різних етапах цього процесу характеризує індивідуальну своєрідність професійного шляху кожного молодого працівника оперативних підрозділів у Національній поліції України.

Труднощі професіоналізації працівників оперативних підрозділів пов'язані, передусім, зі змістом умов професійної готовності молодих спеціалістів.

Так, до особливостей соціально-психологічних умов діяльності співробітників Національної поліції, що впливають на процес професійної готовності молодих кадрів підрозділів кримінальної поліції, належать такі: 1) особливості функціонування оперативних підрозділів Національної поліції в сучасних умовах їх реформування; 2) сучасний стан організаційно-правового регулювання професійної готовності працівників оперативних підрозділів Національної поліції, специфіка управління кадрами системи, організація інституту наставництва, професійна оперативно-службова підготовка, особливості конкретного процесу розвитку професійної готовності молодих працівників оперативних підрозділів; 3) специфіка діяльності працівників оперативних підрозділів Національної поліції, формування нових професійних завдань [5].

Змістові характеристики різних компонентів професійної готовності виявляються у внутрішніх умовах службової діяльності працівників оперативних підрозділів Національної поліції та визначають реальну включеність молодого працівника в оперативно-розшукову діяльність, рівень його професіоналізму.

Процес професійної готовності молодих працівників оперативних підрозділів часто розгортається в умовах взаємодії зовнішніх і внутрішніх соціально-психологічних чинників, що подеколи призводить до небажаних результатів. Тому слід цілеспрямовано конструювати цей комплекс взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів, ґрунтуючись на внутрішніх умовах

професійної готовності: а) сформованість мотивів, спрямованості, цінностей, усвідомлених професійних цілей; б) сформованість образу професіонала (професійні риси, здібності, знання, уміння, навички); в) задоволеність різними аспектами праці й стосунками в колективі підрозділу.

Таким чином, змістові характеристики, що відповідають вимогам оперативно-службової діяльності оперативних підрозділів, заломлюючись крізь призму особистісних особливостей молодого фахівця, стають внутрішніми умовами його професійного самовдосконалення, стимулами розвитку особистості, формування стійких рис і властивостей для провідного виду діяльності.

Із зовнішніх соціально-психологічних умов, що виокремлюються на рівні системи Національної поліції як соціальної організації та професійної групи, необхідно, передусім, урахувати: 1) специфіку професійної діяльності й вимоги до особистісних рис, здібностей, знань, умінь, навичок працівників оперативних підрозділів; 2) систему організаційних форм, засобів і методів, що сприяють розвитку професійної готовності; 3) образ професіонала, що склався на рівні професійної групи; 4) соціальний престиж професії; 5) стосунки в колективі, психологічний клімат професійного середовища; 6) професіоналізм колективів оперативних служб і підрозділів Національної поліції, у яких служать молоді працівники [6].

Слід силами науковців закладів вищої освіти системи МВС України обґрунтувати й розробити комплексно-цільову програму розвитку професійної готовності працівників оперативних підрозділів для різних видів занять (теоретичних і практичних), що має передбачати п'ять етапів: I етап – поступове й нескладне введення в процес виховання і розвиток професійної готовності; II етап (основний) – сприйняття інформації та усвідомлення професійної готовності в усіх сферах життєдіяльності оперативних працівників; III етап – випробування набутих навичок і умінь у стосунках оперативних працівників; IV етап – розвиток умінь щодо самовиховання; V етап – аналіз самостійної професійної діяльності працівника оперативного підрозділу.

Комплексно-цільова програма розвитку професійної готовності працівників оперативних підрозділів повинна передбачати організацію підготовки та перепідготовки як мотивованого, цілеспрямованого, самокерованого процесу і забезпечувати: а) виявлення суперечностей у вихованні й розвитку професійної готовності; б) планування ефективних заходів, їх виконання для досягнення необхідної професійної дії; в) створення умов для виховання та розвитку професійної

готовності в підрозділі; г) оцінювання результатів професійної діяльності в підрозділі, корегування процесу розвитку професійної готовності працівників оперативного підрозділу.

Аналіз результатів упровадження комплексно-цільової програми в систему службової підготовки надасть можливість визначити й обґрунтувати низку нових соціально-педагогічних умов ефективного розвитку професійної готовності працівників оперативних підрозділів Національної поліції. Ці умови можна об'єднати в дві групи: організаційно-педагогічні та соціально-психологічні. До організаційно-педагогічних умов, на наш погляд, належать: цілеспрямована робота начальників оперативних підрозділів Національної поліції щодо навчання, виховання й розвитку професійної готовності працівників; координація виховних і навчальних дій психологічної та управлінської служб з працівниками в оперативних підрозділах; організація індивідуальної і колективної службової діяльності співробітників підрозділу; організація та використання комплексно-цільової програми для безперервного розвитку професійної готовності, збагачення процесу морально-вольового виховання і самовиховання працівників в оперативних підрозділах Національної поліції; забезпечення активного застосування оперативно-технічних засобів у процесі виявлення, попередження, припинення та розкриття злочинів оперативними підрозділами; упровадження нового програмного забезпечення для підвищення ефективності використання інформації з метою розкриття злочинів, аналізу і прогнозування оперативної обстановки; удосконалення системи первинної підготовки й перепідготовки працівників оперативних підрозділів шляхом активізації освітнього процесу на засвоєння методики і тактики оперативно-розшукової роботи; організація комплексу заходів з підвищення мотивації служби, зокрема її престижу та матеріальної зацікавленості працівників оперативних підрозділів.

Соціально-психологічні умови розвитку професійної готовності працівників оперативних підрозділів охоплюють: діагностування особистісних особливостей розвитку професійної готовності співробітників як умову індивідуалізації освітнього процесу; конструювання цілей, завдань оперативно-розшукової діяльності, адекватних інтересам, психофізичним можливостям, особистісному й соціальному розвитку кожного працівника оперативного підрозділу; комплексне використання індивідуальних, групових і колективних форм взаємодії працівників у процесі службової підготовки, засобів, методів та прийомів розвитку їхньої професійної готовності; стимулювання самодіяльності й самостійності співробітників; налагодження довірливих стосунків у колективі оперативного підрозділу між

працівниками й керівниками, що забезпечують повагу до особистості, її цінностей, думок, вибору оперативно-тактичних рішень; моделювання в навчально-тренувальних заняттях ситуацій, наближених до реальних, що виникають в оперативно-розшуковій діяльності й потребують самостійного прийняття рішень, творчої активності; систематичний аналіз і моральну оцінку керівником і працівниками результатів та мотивів учинків і практичних дій кожного члена колективу оперативного підрозділу.

Висновки. Таким чином, проблеми підготовки фахівців для оперативних підрозділів Національної поліції України потребують подальшого дослідження в контексті законодавчого, організаційного, навчально-методичного та матеріально-технічного їх розв'язання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бандурка О. М. Теорія та методи роботи з персоналом в органах внутрішніх справ : підручник / О. М. Бандурка, В. О. Соболев. – Харків : Ун-т внутр. справ, 2000. – 480 с.
2. Використання психологічних знань в оперативно-розшуковій діяльності : монографія / [О. Ф. Долженков, Г. Є. Запорожцева, А. П. Кіцул та ін.]. – Одеса : ОІВС, 2001. – 480 с.
3. Кондратьев Я. Ю. На шляху методологічного оновлення оперативно-розшукової діяльності / Я. Ю. Кондратьев, Б. І. Бараненко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2002. – № 1. – С. 13–19.
4. Молчанов А. А. Профессиональная деформация в органах внутренних дел и правовая культура / А. А. Молчанов // Методологические проблемы воспитательной и кадровой работы в органах внутренних дел и внутренних войсках. – СПб. : ВУ внутр. войск МВД России, 1991. – С. 38–43.
5. Плішкін В. М. Теорія управління органів внутрішніх справ : підручник / В. М. Плішкін ; за ред. Ю. Ф. Кравченка. – Київ : НАВСУ, 1999. – 702 с.
6. Професійно-психологічна підготовка працівників державної служби боротьби з економічною злочинністю : навч. посіб. / кол. авт. – Львів : ЛьвДУВС, 2011. – 400 с.

REFERENCES

1. Bandurka, O.M., & Sobolev, V.O. (2000). *Teoriia ta metody roboty z personalom v orhghanakh vnutrishnikh sprav [Theory and methods of work with personnel in the internal affairs bodies]*. Kharkiv: Un-t vnutr. sprav [in Ukrainian].
2. Dolzhenkov, O.F., Zaporozhtseva, H.Ye., & Kitsul, A.P. (et al.). (2001). *Vykorystannia psykhoholichnykh znan u operatyvno-poshukovii diialnosti [Use of psychological knowledge in operatively-search activity]*. Odessa: OIVS [in Ukrainian].
3. Kondratiev, Ya.Yu., & Baranenko, B.I. (2002). Na shliakhu metodolohichnoho novlennia operatyvno-rozshukovoi diialnosti [On the way of methodological updating of operational-search activity]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav Ukrainy, Scientific herald of the National Academy of Internal Affairs of Ukraine*, 1, 13-19 [in Ukrainian].
4. Molchanov, A.A. (1991). Professionalnaia deformaciia v orhanah vnutrennyh del y pravovaia kultura [Professional deformation in the internal affairs and legal culture]. *Metodologicheskie problemy vospitatelnoi i kadrovoi raboty v organah vnutrennyh del i vnutrennyh voiskah, Methodological problems of educational and*

personnel work in the organs of internal affairs and internal troops, 38-43. Spb.: VU bnutr. voisk MVD Rossii [in Russian].

5. Plishkin, V.M. (1999). *Teoriia upravlinnia orhanamy vnutrishnikh sprav* [The theory of management of the internal affairs bodies]. Kravchenko, Yu.F. (Ed.). Kyiv: NAVS [in Ukrainian].

6. *Profesiino-psykholohichna pidhotovka pratsivnykiv derzhavnoi sluzhby borotby z ekonomichnoiu zlochynnistiu* [Professional psychological training of civil servants in combating economic crime]. (2011). Lviv: LvDUVS [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 21.06.2018

Markov M. – Ph.D in Law, Professor of the Department of Operative and Searching Activity of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine

General Characteristic of Professional Training of Officers of Operational Units

In this article author recovered general characteristic professional training of officers of operational units in process of detecting and cessation of crimes. Professional activity of operational officers is realizing in an environment that is considered to be a "zone of increased danger" that is connected with risk to their life or health and sometimes – with risk to their families. Is a direct link between level of training of operational officer with ensuring personal safety and level of acquired professional knowledge, skills and abilities. Necessary condition for gaining high level of professionalism is forming positive motivation in mind of operational officer in issue of own realization in chosen profession. In this context, special attention is paid to the special training of operational officers for actions in extreme conditions and, most importantly, in the conditions of operational risk. Such training should be systematic and carried out throughout the whole service. Analysis of professional training of officers of operational units in process of detecting and cessation of crimes gives grounds for the conclusion that: in modern times, discovering of socio-psychological and organizational-pedagogical conditions of development of professional training young officers of operational units is very actual and should be considered in the context of an integrated, systematic approach and advanced design of the process of interaction of external and internal conditions for development of professional training, professional development. Structural characteristics of process of professional training should be considered, highlighting in this the following semantic components: professional suitability, professional orientation, professional training, professional adaptation, self-determination in the profession, professional development, professional competence.

Keywords: operational units; operational officers; professional training; departments of National Police; MIA of Ukraine.